

A vállalkozásoktatás hatása a vállalkozói aktivitásra a közép-kelet-európai tranzíciós országokban

The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Activity in Transitional Central and Eastern European Countries

Timár Gigi

Vezető, Budapesti Gazdasági Egyetem; PhD hallgató, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem

Szennay Áron

Tudományos főmunkatárs, Budapesti Gazdasági Egyetem

Csákné Filep Judit

Tudományos főmunkatárs, Budapesti Gazdasági Egyetem; Egyetemi docens, Nyíregyházi Egyetem

Absztrakt

Ugyan a vállalkozási tevékenységnek Közép-Kelet-Európában is van hagyománya, illetve kulturális beágyazottsága, a szocialista rezsimek több évtizeden keresztül törekedtek e hagyományok felszámolására, valamint a magántulajdon kollektivizálására. Mivel az oktatás alkalmas lehet a vállalkozói tudás visszaépítésére és a vállalkozói szándék erősítésére, tanulmányunk a vállalkozásoktatás minősége és a vállalkozói aktivitás közötti kapcsolatot vizsgálja. Cikkünk a Global Entrepreneurship Monitor (GEM) 2021 és 2023 közötti adatállományait felhasználva kvantitatív megközelítést, Pearson-féle korrelációs elemzéseket alkalmaz. Eredményeink a három vizsgált évben nem konzisztensek. A közép-kelet-európai országokban szignifikáns és közepes erősségű korreláció tárható fel a teljes korai szakaszban lévő vállalkozói tevékenység (TEA), illetve az általános és középiskolai vállalkozásoktatás szintje között, amely összefüggés egyéb régiókban nem szignifikáns. Ugyanakkor ez az eredmény csak 2021-ben és 2022-ben áll fenn, 2023-ban a régió indikátorai a globális értékekbe simulnak.

Kulcsszavak: vállalkozás, vállalkozásoktatás, Közép-Kelet-Európa, tranzíciós gazdaságok, Global Entrepreneurship Monitor

JEL kódok: A20, L26, P27

Abstract

Although there is a tradition and cultural embedding of entrepreneurship in Central and Eastern Europe, socialist regimes sought to dismantle these traditions and collectivise private property over several decades. Since education can help recover entrepreneurial knowledge and support entrepreneurial intentions, our study examines the relationship between the quality of entrepreneurship education and entrepreneurial activity. Using data from the Global Entrepreneurship Monitor (GEM) for 2021 and 2023, our article applies a quantitative approach using Pearson correlation analyses. Our results are inconsistent over the three years analysed. In Central and Eastern European countries, a significant and moderately strong correlation can be observed between the total early-stage entrepreneurial activity (TEA) and the level of entrepreneurship education in elementary and secondary schools, which is not significant in other regions. However, this result is only present in 2021 and 2022; in 2023, the region's indicators align with global values.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurship education, Central and Eastern Europe, transition economies, Global Entrepreneurship Monitor

JEL codes: A20, L26, P27

Bevezetés

A vállalkozásalapítás ösztönzőleg hat a gazdasági fejlődésre, a politikai döntéshozók a vállalkozói tevékenységet a foglalkoztatás, a gazdasági, valamint regionális fejlődés motorjának tekintik (Galvão et al., 2017; Huszák & Jáki, 2022; Urbano et al., 2019). A vállalkozói tevékenység elősegítésének egyik lehetséges eszköze a vállalkozói ismeretek oktatása lehet, amelynek vállalkozási hajlandóságra való pozitív hatását metaanalízis is megerősíti (Martínez-Gregorio et al., 2021). „A vállalkozásoktatás az egyik leginnovatívabb és leghatásosabb erőnek tekinthető, amely bármely ország versenyképes gazdaságának egészségét meghatározza” (Jena, 2020, para. 2). Hasonlóan, Doan (2022) öt régiós ország (Bulgária, Horvátország, Lengyel-

ország, Lettország, valamint Szlovákia) adatait vizsgálva a vállalkozások fejlesztése érdekében az országok egyedi jellemzőit is figyelembe vevő vállalkozásoktatási programok kidolgozását és alkalmazását javasolja. A vállalkozói ismeretek oktatása így a politika napirendjén is előkelő helyre került: az Európai Bizottság 2013-ban elindította a Vállalkozás 2020 akciót (Európai Bizottság, 2013). A terület iránt a tudományos érdeklődés is növekszik – erre utal Fellhofer (2019) a témában végzett szisztematikus szakirodalmi áttekintése. Matlay (2008) tíz éven keresztül végzett longitudinális kutatása azt mutatta, hogy a vállalkozásoktatás pozitív hatással van a vállalkozással kapcsolatos karriercélok elérésére. Onjewu és szerzőtársai (2021) azt vizsgálták, hogy a vállalkozásoktatás hogyan hat a kialakuló vállalkozói készségekre, és eredményeik a szimulációk, workshopok és tanfolyamok pozitív hatását támasztották alá.

A vállalkozásoktatás minősége és hozzáférhetősége a gazdaságok vállalkozói ökoszisztémáinak részét képezi. Ugyanakkor a sok egymástól függő elemet tartalmazó, összetett konstrukciót képező az ökoszisztémák egyes elemeinek önálló hatásának mérése bonyolult feladat (Oluwase et al., 2018). Ez azt is jelenti, hogy vállalkozásoktatásnak a vállalkozói tevékenységre és az új vállalkozások alapításának ösztönzésére gyakorolt hatását övező egyre nagyobb politikai és tudományos érdeklődés ellenére a témával kapcsolatos ismereteink meglehetősen korlátozottak. Ennek megfelelően átfogóbb elemzésre van szükség a vállalkozói ismeretek oktatása és a vállalkozói tevékenységben való tényleges részvétel közötti kapcsolat megértéséhez (Nabi et al., 2018). Az összefüggések a poszt-szocialista, tranzíciós gazdaságok esetében pedig különösen komplexek. Bauernschuster és szerzőtársai (2012) eredményei arra utalnak, hogy az egykori NDK-hoz tartozó német tartományokban a lakosság számára a nyugatiakkal összevetve lényegesen kevésbé preferált az önállóság, ami akadályozza a vállalkozói tevékenység fejlődését. A vállalkozási tevékenység, a vállalkozói gondolkodás nemzetgazdaságra és az egyes egyénekre gyakorolt pozitív hatásait felismerve Boyle (2007) a közép-kelet-európai országok tranzíciós folyamatának hatékony elősegítése érdekében az egyetemek vállalkozásoktatásban betöltött kiemelt szerepére hívja fel a figyelmet. Mitra és Matlay (2004, p. 61) megállapította, hogy *"a közép-kelet-európai társadalmi-gazdasági átmenet általános sikere a jelek szerint nagymértékben függ a vállalkozói tevékenység és a kkv-k fejlődésének nyugati szabadpiaci modelljétől"*. A vállalkozásoktatás és képzés fontosságát is hangsúlyozták, miközben bírálták az egyetemi tantervekbe való bevezetésére tett korai kísérleteket.

Az irodalmi források alapján tehát feltételezhetjük, hogy a vállalkozásoktatás a vállalkozói tevékenységet gátló kulturális tényezők hatásának csökkentésével a közép-kelet-európai (KKE) tranzíciós országokban is pozitívan

járulhat hozzá a vállalkozói tevékenység előmozdításához. Ennek megfelelően kutatásunk célja a vállalkozásoktatás vállalkozási tevékenységre gyakorolt hatásának vizsgálata a régióban. Kutatásunk során arra a kérdésre keressük a választ, hogy a vállalkozásoktatás, mint a vállalkozási ökoszisztéma egyik elemének, a hatása kimutatható-e a vállalkozási aktivitásban a kelet- és közép-európai tranzíciós országokban, továbbá ez a hatás azonos módon jelentkezik-e a régió kívüli országokban.

Tanulmányunk következő szakaszában a rövid elméleti összefoglalót követően ismertetjük az elemzés regionális hatókörét. Az alkalmazott módszertant a harmadik, míg az eredményeket a negyedik fejezetben mutatjuk be. A tanulmány végén az eredményekből levont következtetésekkel, azok implikációinak taglalásával zárul.

1. Elméleti háttér

Bár a közép-kelet-európai országok népesség, kulturális, történelmi és gazdasági fejlődés tekintetében jelentős különbségeket mutatnak, közös közelmúltjuk, vagyis a szocializmus II. világháború utáni adaptációja, illetve az 1989-91-ben végbement rendszerváltások sora mégis összeköti őket. Fontos kiemelni, hogy a világháború súlyos veszteségeket okozott a régió társadalmainak népesség, anyagi javak és a társadalmi igazságosság tekintetében, a helyzet pedig tovább romlott, ahogy a szocialista rendszerek radikális reformok révén hatalomra kerültek, függetlenül a korábbi társadalmi és gazdasági rendtől (Sýkora, 2009). Ugyan például Sýkora (2009) is megjegyzi, hogy a szocialista rezsimek nem voltak egységesek, olyan témánk szempontjából fontos jellemzőik közések, mint (1) a kollektívizmus, (2) a tervgazdálkodás, és (3) az egyéni kezdeményezések, ideértve a vállalkozói tevékenység háttérbe szorítása. A rendszer sajátos következményeként az agilis és tehetséges munkaerő az informális gazdaságba szorult (Petheő, 2022).

A rendszerváltást követően a viták csak az átmenet módjáról, nem pedig annak céljáról, nevezetesen a nyugati típusú piacgazdaság átvételéről szóltak (Sachs, 1990). Ennek megfelelően a közép-kelet-európai országok egyedi jellemzőikhez igazodva az átmenet különböző útjait követték. A visegrádi országokban (Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia) például a rendelkezésre álló olcsó, de jól képzett munkaerőre támaszkodva a beágyazott piacgazdaság (embedded market economy) modellje alakult ki, amely kedvező környezetet jelent a betelepülő külföldi működőtőke-beruházások (FDI) számára (Bohle & Greskovits, 2012). Ez a modell legalábbis részben elkerülhetetlen volt, mivel a korábbi állami vállalatok csődjeit követően nagy tömegek váltak munkanélkülivé (Csizmadia et al., 2016). A gazdasági átmenetnek ugyanakkor akadtak zavarai is, amelyek a „szélesre tárt kapuk” kifejezéssel jellemezhetők és „egy

esetekben féktelen kapitalizmust és tiltott nyereszkedést eredményeztek" (Mosolygó-Kiss et al., 2019, p. 4).

A rendszerváltást követően a közép-kelet-európai országok döntéshozói a vállalkozói tevékenység és a vállalkozásindítás ösztönzésével igyekeztek támogatni a piacgazdaságra való átállást, és csökkenteni a jelentős munkanélküliséget, amiben a vállalkozásoktatás kulcsszerepet játszhat, amint az kutatások bizonyították. Az adatok alapján a vállalkozásoktatás pozitív hatással van a diákok vállalkozási szándékára a magas jövedelmű (pl. Magyarország lásd: Gubik és Farkas, 2019; Szerb és Lukovszki, 2013 vagy Trinidad és Tobago lásd: Mack et al., 2021), a feltörekvő (pl. India lásd: Jena, 2020) és a fejlődő országokban (pl. Nigéria lásd: Ediagbonya, 2013). S. Gubik (2013) eredményei azt mutatják, hogy a vállalkozásoktatás csak abban az esetben hat a vállalkozási szándékra, ha az elérhető szolgáltatások (pl. előadások, erőforrások, tanácsadás) nagyarányú kihasználásával párosul. Ez azt jelenti, hogy a diákokat ösztönözni kell ezek kihasználására. Petheő (2022) a korszerű, illetve gyakorlatorientált oktatási módszertanok alkalmazásának fontosságára hívja fel a figyelmet, amelyek nem csak hatékonyabbak, hanem a hagyományos oktatási módszerekénél pozitívabb hallgatói visszajelzéseket eredményeznek. Anwar és szerzőtársai (2023) szerint ománi diákok esetében a vállalkozásoktatás és a vállalkozói orientáció között közvetlen és közvetett kapcsolat egyaránt feltárható, mivel az előbbi a vállalkozói szenvedélyen és a vállalkozói motivációkon keresztül felerősíti a vállalkozói szándékot. A vállalkozásoktatás és a vállalkozások teljesítménye közötti összefüggést vizsgálva ugyanakkor Cho és Lee (2018) nem talált kapcsolatot. Ezt azzal magyarázták, hogy a vállalkozásoktatás hatékonyabb a diákok, mint a tapasztalt vállalkozók esetében. Az Európai Bizottság (2012) szerint a vállalkozói készségek fejlesztése különösen fontos, mivel hozzájárul új vállalkozások alapításához és a fiatalok foglalkoztathatóságához. Hasonlóképpen a magasabb iskolai végzettség hozzájárulhat a nők munkaerőpiaci jelenlétéhez és vállalkozói tevékenységéhez (Chowdhury & Audretsch, 2014).

Ugyan a vállalkozói ismeretek oktatása hatékony módja a gazdasági növekedés előmozdításának, ugyanakkor fontos figyelmet szentelni a céloknak megfelelő célcsoport és tananyagfókusz meghatározásának. A kizárólag a korai fázisban lévő, induló vállalkozásokra összpontosító programok hatékonysága például annyiban megkérdőjelezhető, hogy a születőfélben lévő vállalkozások sikerességi aránya alacsony. Például Dél-Afrikában a 2007 és 2010 közötti 4 év alatt a vizsgált 300 vállalkozás 45 százaléka maradt életben (Lighthelm, 2011), míg a 2007-ben vagy később alapított 4745 véletlenszerűen kiválasztott magyarországi vállalkozás 22,26 százaléka zárta be kapuit 2017-ig (Csákné Filep et al., 2019). Fontos az is, hogy a vállalkozásoktatási programokat a vállalkozók különféle jel-

lemzőihez és az iparági igényekhez kell igazítani (Ratten & Usmanij, 2021). Rodríguez-López és Souto (2020) eredményei például azt mutatják, hogy mind az innovációs, mind az üzleti etikai képzés pozitívan hat a vállalkozói kapacitásra, különösen a képzés későbbi szakaszaiban. A kezdeti szakaszban a képzésnek kizárólag a vállalkozói ismeretekre kell összpontosítania. Ligthelm (2011) emellett arra jutott, hogy a vállalkozói élelátás jelentősen hozzájárulhat a vállalkozás túléléséhez (pl. üzleti terv készítése és aktualizálása, kockázatok elemzése stb.), ami azt jelenti, hogy a motivált és jól felkészült vállalkozóknak nagyobb esélyük van a sikerre, továbbá gazdasági nehézségek reziliensebben képesek reagálni a kihívásokra (Gittins et al., 2022)

Az egyének pályaválasztási döntései a kockázatvállalás, a jövedelem és a függetlenség függvényének tekinthetők (Douglas & Shepherd, 2002). A vállalkozói szándékot azonban csak a kockázatvállalás és a függetlenség iránti igény határozza meg, tehát az egyének nem számítanak magasabb jövedelemre önfoglalkoztatás, mint alkalmazotti jogviszony esetében. Zhang és Cain (2017) eredményei azonban azt mutatják, hogy a kockázatkerülés is inkább közvetett hatással van a vállalkozói szándéokra. Ez azt jelenti, hogy a kockázati hajlandóság idővel külső tényezők és ösztönzők hatására eltolódhat. A szerzők szerint a kockázatkerülőbbek kevésbé kedvezően ítélik meg a vállalkozói tevékenységet, és kevésbé bíznak abban, hogy képesek felismerni az üzleti lehetőségeket.

A volt szocialista országokban a vállalkozói ismeretek oktatásának hatására vonatkozó átfogó ismereteink azonban meglehetősen korlátozottak. Nguyen (2020) szakirodalmi áttekintése során megállapította, hogy a szocialista országokból származó emberek jobban félnek a kudarctól, jobban kedvelik a kormányzati beavatkozást, és kevésbé nyitottak a vállalkozói tevékenységre. Egy a volt szocialista Észak-Vietnamból és a nem szocialista Dél-Vietnamból származó mintát használva empirikusan kimutatta, hogy a szocialista múlttal rendelkező személyek kisebb valószínűséggel jelentkeznek vállalkozói képzési programokra vagy vesznek át egy meglévő vállalkozást. Emellett a vállalkozásoktatásban részt vevő, posztkommunista gazdaságokból származó MBA hallgatóknak inkább „intrapreneur”, vagyis belső vállalkozói, mint vállalkozói ismeretre van szükségük (Allan, 2020). Nowiński és kollégái (2019) azt vizsgálták a visegrádi országok egyetemi hallgatói körében, hogy a vállalkozásoktatás befolyásolja-e a vállalkozói szándékot. Eredményeik szerint a hatás elsősorban a vállalkozói önhatékonyaságon keresztül jelenik meg. Az országok közötti összehasonlítás rávilágít a vállalkozói ismeretek középiskolai oktatásának fontosságára. Lengyelországban közvetlen kapcsolat van a vállalkozásoktatás és a vállalkozói szándék között, mivel a lengyel középiskolások már a felsőoktatásba való belépés előtt rendelkeznek vállalkozói ismeretekkel.

Lesinskis és szerzőtársai (2022) litván fiatalok vállalkozásindítási hajlandóságát vetették össze kelet-közép-európai országok diákjaival és arra a megállapításra jutottak, hogy (1) a formális oktatás, (2) az üzleti tréningek és (3) a korábbi vállalkozási tapasztalat a litván hallgatók számára kevésbé meghatározóak a vállalkozóvá válás során.

Tekintettel a volt szocialista országok eltérő kulturális hátterére Boyle (2007) a vállalkozói ismeretek oktatásának egy olyan modelljét javasolja a közép-kelet-európai egyetemek számára, amely hangsúlyozza az elmélet és gyakorlati tapasztalatok fontosságát, a tanárok mentori szerepét, valamint a problémamegoldó és elemző készségek fejlesztését. Guerrero és Marozau (2023) szerint a posztszocialista gazdaságokban a vállalkozóbarát értékek ápolását célzó szakpolitikai keretek kialakítása során a politikai döntéshozóknak fel kell ismerniük, hogy a hallgatói vállalkozói szellem többszintű jelenség, amelyet egyéni, egyetemi és országos szintű tényezők befolyásolnak.

A vállalkozói ökoszisztéma megváltozása hosszú folyamat, és a vállalkozás-oktatásnak a vállalkozói tevékenység növekedésére gyakorolt hatása csak hosszú évek alatt mérhető. A megbízható értékelés érdekében Ratten és Usmanij (2021) olyan longitudinális tanulmányokat javasol, amelyek a vállalkozásoktatásnak a vállalkozói ökoszisztémára gyakorolt hatását vizsgálják.

2. Módszertan

Az elemzéshez a Global Entrepreneurship Monitor (GEM) nemzeti szakértői felmérésének (National Expert Survey – NES), illetve felnőtt lakossági felmérésének (Adult Population Survey – APS) adatait használtuk fel a 2021 és 2023 közötti három évre vonatkozóan. A nemzeti GEM kutatócsoportok – a nemzetközi konzorcium részeként – közvetlenül a vállalkozóktól gyűjtik és elemzik a vállalkozói tevékenységre és a vállalkozói ökoszisztémára vonatkozó adatokat. Az egyes nemzeti kutatócsoportok adatgyűjtését a Global GEM Team koordinálja, amely a folyamat kezdetétől többször is végez ellenőrzést és folytat minőségbiztosítást, így biztosítva a közös módszertan harmonizált alkalmazását az adatok nyilvánosan elérhetővé tétele előtt (GEM (Global Entrepreneurship Monitor), 2024).

Tanulmányunk a kelet-közép-európai régióra fókuszál, ahonnan a következő 11 országról áll rendelkezésre legalább egy évre vonatkozóan adat: (1) Horvátország, (2) Észtország, (3) Magyarország, (4) Lettország, (5) Litvánia, (6) Lengyelország, (7) Románia, (8) Szerbia, (9) Szlovákia, (10) Szlovénia, (11) Ukrajna. A két adatállományban rendelkezésre álló országok száma az elemzett években némileg eltér (1. táblázat), amelyre magyarázatot jelent,

hogy az egyes nemzeti kutatócsoportok évről-évre dönthetnek a GEM konzorciumban való részvételről.

1.táblázat: A két adatállományban adatokkal rendelkező országok száma évek szerint

Régió	2021		2022		2023	
	APS	NES	APS	NES	APS	NES
KKE	7	8	9	9	9	10
Nem KKE	39	43	42	43	35	40
Összes	46	51	51	52	44	50

Forrás: saját szerkesztés

A NES keretében megkérdezett szakértők az ország vállalkozói ökoszisztémájára vonatkozó 36, a 12 vállalkozói keretfeltételhez kapcsolódó kérdésre válaszolnak, amelyeket egyenként 0 (teljesen hamis) és 10 (teljesen igaz) közötti skálán értékelhetnek. A 36 szakértő válaszait kérdésenként átlagolják, majd azokat vállalkozási keretfeltételek szerint kerülnek aggregálásra. A Nemzeti Vállalkozási Kontextus Indexet (NECI) minden GEM-részrtvevő országra ezen vélemények alapján a 12 vállalkozási keretfeltétel számtani átlagaként számítják ki. Kutatásunkban a vállalkozásoktatással kapcsolatos két keretfeltételt, ezáltal hat szakértői kérdést elemeztünk (2. táblázat).

2. táblázat: Változóleírások – NES

Változó elnevezése	Változó leírása
NES_D01_MEAN10	Magyarországon az alap- és középfokú oktatás ösztönzi a kreativitást, az önállóságot és az önálló kezdeményezést.
NES_D02_MEAN10	Magyarországon az alap- és középfokú oktatás megfelelően tanítja a piactgazdasági elveket.
NES_D03_MEAN10	Magyarországon az alap- és középfokú oktatás megfelelő figyelmet fordít a vállalkozói szellemre és az új cégek alapítására.
NES_D1SUM_MEAN10	Az általános- és középiskolai vállalkozásoktatás szintje.
NES_D04_MEAN10	Magyarországon a főiskolák és egyetemek megfelelően felkészítenek az új cégek alapítására és fejlesztésére.
NES_D05_MEAN10	Magyarországon a gyakorlati üzleti és menedzsment oktatás minősége megfelelően felkészít egy új vállalkozás alapítására és fejlesztésére.

2. táblázat folytatása

Változó elnevezése	Változó leírása
NES_D06_MEAN10	Magyarországon a szakoktatási, szakképzési és továbbképzési rendszerek megfelelően felkészítenek az új vállalkozások alapítására és fejlesztésére.
NES_D2SUM_MEAN10	A szakképzés, továbbképzés, főiskolai és egyetemi vállalkozásképzés szintje.
NECI3_MEAN10	NECI átlag országonként
NECI3_STD10	NECI szórás országonként

Forrás: saját szerkesztés

A GEM terminológiája a vállalkozás négy fázisát különbözteti meg: (1) vállalkozási szándékkal rendelkező, aki egyedül vagy másokkal új vállalkozást tervez indítani a következő 3 évben, (2) születő vállalkozás (SU) – amely esetében legfeljebb 3 hónapja fizetnek béreket, (3) új vállalkozás (BB) – amely legalább 3 hónapja, de kevesebb, mint 42 hónapja béreket is fizet, és (4) bejáratott vállalkozás (EB) ahol már legalább 42 hónapja stabilan béreket fizetnek (például GEM (Global Entrepreneurship) Monitor), 2023). A születő és új vállalkozásokat együttesen tekintjük a teljes korai szakaszban lévő vállalkozói tevékenységnek (Total Early Stage Entrepreneurial Activity – TEA). Minden adatot a munkaképes korú (18-64 éves) népesség százalékában mutat be. A részletesebb eredmények érdekében a vállalkozókat nemcsak a vállalkozói státuszuk, hanem nemük szerint is megkülönbözteti (3. táblázat).

3. táblázat: Változóleírások – APS

Változó elnevezése	Változó leírása
Estbbuyy	Az összes válaszadó (18-64 évesek) százalékos aránya: aki tulajdonosként és vezetőként egy bejáratott cégben vesz részt
TEAyy	Az összes válaszadó (18-64 évesek) százalékos aránya: aki egy születő- vagy új vállalkozásban, vagy mindkettőben vesz részt (ha mindkettőben, akkor is egyetlen aktív személynek számítanak).
TEAyyml	Az összes férfi (18-64 éves) százalékos aránya: aki születő- vagy új vállalkozásban vagy mindkettőben vesz részt
TEAyyfem	Az összes nő (18-64 éves) százalékos aránya: aki születő- vagy új vállalkozásban vagy mindkettőben vesz részt
EB_yymal	Az összes férfi (18-64 évesek) százalékos aránya: aki bejáratott vállalkozásban vesz részt
EB_yyfem	Az összes nő (18-64 évesek) százalékos aránya: aki bejáratott vállalkozásban vesz részt

Forrás: saját szerkesztés

A változók közötti lehetséges kapcsolatok azonosítására Pearson-féle korrelációs elemzést végeztünk, mivel minden elemzett változót arányskálán került mérésre.

3. Eredmények

Eredményeink a közép- és kelet-európai (KKE) és nem KKE országok esetében egyaránt szignifikáns korrelációt ($p < 0,01$) mutatnak a két vállalkozásoktatással kapcsolatos vállalkozási keretfelvétel és a NECI között az elemzett években. Ez nem váratlan, mivel az előbbieket az index összetevői.

Mind 2021-ben, mind 2022-ben a mérsékeltnél erősebb szignifikáns korreláció ($p < 0,05$) mutatható ki a TEA és az általános- és középiskolai vállalkozásoktatás között, de csak a KKE országok esetében, míg a nem KKE országok esetében nincs ilyen kapcsolat. A kapcsolat azonban 2023-ban már egyik országcsoportban sem szignifikáns. Az EB és a vállalkozásoktatás között egyik változó, illetve egyik országcsoport esetén sincs szignifikáns kapcsolat az elemzett időszakban (4. táblázat). A fenti eredményeket a vállalkozásoktatás összetevői és a vállalkozói tevékenység közötti korrelációk is megerősítik.

4. táblázat: A vállalkozásoktatás és a vállalkozói tevékenység közötti összefüggések

		TEA			EB			
		2021	2022	2023	2021	2022	2023	
A vállalkozás-oktatás szintje az általános- és középiskolában	KKE	Pearson Corr.	0,850*	0,693*	0,361	-0,026	0,472	0,335
		Sig. (2-oldalas)	0,015	0,039	0,340	0,956	0,200	0,378
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0,246	-0,138	-0,164	-0,015	-0,096	0,069
		Sig. (2-oldalas)	0,132	0,382	0,346	0,926	0,546	0,693
A vállalkozás-oktatás szintje a szakképzés, továbbképzés, főiskolai és egyetemi képzésben	KKE	Pearson Corr.	0,535	0,598	0,433	-0,051	-0,145	0,317
		Sig. (2-oldalas)	0,216	0,089	0,244	0,913	0,379	0,406
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0,059	0,133	0,203	-0,243	0,491	0,000
		Sig. (2-oldalas)	0,723	0,401	0,243	0,121	0,180	0,998

Megjegyzés: * $p < 0,05$

Forrás: saját szerkesztés

Szignifikáns ($p < 0,05$) és erős vagy mérsékeltnél erősebb korreláció van az általános- és középiskolai oktatásban folyó vállalkozóképzés - amely (1) kreativitásra, önállóságra és személyes kezdeményezésre ösztönöz, és (2) megfelelő oktatást nyújt a piactudásról - és a korai szakaszban lévő vállalkozói tevékenység között a KKE-országokban, de csak 2021-ben és 2022-ben (5. táblázat). Ez az eredmény azt mutatja, hogy az általános- és középiskolai oktatásnak lehet némi hatása a vállalkozói tevékenységre a KKE-országokban, de ez a hatás nem következetes a vizsgált években.

5. táblázat: Az általános- és középiskolai vállalkozásoktatás és a vállalkozói tevékenység közötti összefüggések

		TEA			EB			
		2021	2022	2023	2021	2022	2023	
Az általános és középiskolai oktatás kreativitásra, önállóságra és személyes kezdeményezésre ösztönöz	KKE	Pearson Corr.	0,850*	0,700*	0,397	-0,038	0,410	0,339
		Sig.(2-oldalas)	0,015	0,036	0,290	0,935	0,273	0,372
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0,255	-0,118	-0,176	-0,043	-0,123	0,024
		Sig.(2-oldalas)	0,117	0,455	0,312	0,793	0,436	0,892
Az általános és középiskolai oktatás megfelelő ismereteket ad a piactudásról	KKE	Pearson Corr.	0,849*	0,733*	0,331	-0,110	0,470	0,311
		Sig.(2-oldalas)	0,016	0,025	0,385	0,814	0,202	0,416
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0,237	-0,162	-0,166	0,025	-0,079	0,079
		Sig.(2-oldalas)	0,147	0,304	0,341	0,880	0,620	0,651
Az általános és középiskolai oktatás megfelelő képzést ad a vállalkozói tevékenység és új cégek alapítása témakörben	KKE	Pearson Corr.	0,742	0,645	0,387	0,120	0,514	0,315
		Sig.(2-oldalas)	0,056	0,061	0,304	0,798	0,157	0,408
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0,236	-0,130	-0,149	-0,028	-0,087	0,097
		Sig.(2-oldalas)	0,147	0,412	0,393	0,863	0,585	0,577

Megjegyzés: * $p < 0,05$

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények nem változnak akkor sem, ha a vállalkozók nemét is figyelembe vesszük, mivel 2021-ben mindkét nem esetében mérsékelt vagy annál jelentősebb pozitív és szignifikáns ($p < 0,05$) összefüggés van a TEA és a vállalkozói képzés között az általános- és középiskolai oktatásban, azonban 2022-ben ez már csak a férfiak esetében áll fenn. A nem KKE-országokban csak a nők által alapított vállalkozások tulajdonosai és szakképzési, továbbképzési, főiskolai és egyetemi szintű vállalkozóképzés esetében van szignifikáns, de gyenge negatív korreláció 2022-ben. A vállalkozói aktivitás és a vállalkozásoktatás közötti kapcsolat 2023-ban azonban nem áll fenn.

6. táblázat: Az általános- és középiskolában elsajátított vállalkozói ismeretek és a vállalkozói aktivitás közötti összefüggések nemek szerint

			A vállalkozásoktatás szintje az általános és középiskolában			A vállalkozásoktatás szintje a szakképzésben, továbbképzésben, a főiskolai és egyetemi képzésben		
			2021	2022	2023	2021	2022	2023
TEA - férfi	KKE	Pearson Corr.	,846*	,683*	0.283	0.505	0.560	0.353
		Sig. (2 oldalas)	0.017	0.042	0.461	0.248	0.117	0.351
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0.257	-0.135	-0.165	-0.070	0.118	0.184
		Sig. (2 oldalas)	0.114	0.393	0.343	0.673	0.457	0.289
TEA - nő	KKE	Pearson Corr.	,813*	0.660	0.456	0.555	0.622	0.528
		Sig. (2 oldalas)	0.026	0.053	0.217	0.196	0.074	0.144
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0.290	-0.171	-0.166	-0.107	0.118	0.212
		Sig. (2 oldalas)	0.073	0.278	0.340	0.518	0.458	0.222
EB - férfi	KKE	Pearson Corr.	0.236	0.632	0.344	0.222	0.656	0.401
		Sig. (2 oldalas)	0.611	0.068	0.365	0.633	0.055	0.284
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0.079	-0.158	0.072	-0.208	-,334*	-0.002
		Sig. (2 oldalas)	0.633	0.318	0.682	0.203	0.030	0.992
EB - nő	KKE	Pearson Corr.	-0.392	0.192	0.288	-0.432	0.199	0.181
		Sig. (2 oldalas)	0.384	0.621	0.452	0.333	0.608	0.641
	Nem KKE	Pearson Corr.	-0.010	-0.025	0.031	-0.119	-0.108	-0.009
		Sig. (2 oldalas)	0.954	0.877	0.860	0.472	0.495	0.958

Megjegyzés: * $p < 0.05$

Forrás: saját szerkesztés

Következtetések és elemzés

A tanulmány a vállalkozói aktivitás és a vállalkozásoktatás közötti összefüggéseket elemzi a közép- és kelet-európai országok és a világ többi része szerinti összefüggésben. Ehhez a Global Entrepreneurship Monitor 2021 és 2023 közötti adatait használtuk fel.

Az eredmények nem mutatnak következetes kapcsolatot a vállalkozói aktivitás és a vállalkozásoktatás között. Egyrészt szignifikáns ($p < 0,05$) és a mérsékeltnél erősebb pozitív korreláció mutatkozik az általános- és középiskolai oktatásban folyó vállalkozásoktatás és a TEA között a KKE-országokban 2021-ben és 2022-ben, amely kapcsolat nem áll fenn a nem KKE-országokban. A mélyebb elemzések azt mutatják, hogy ez az eredmény két mutatóval magyarázható, nevezetesen az általános és középiskolai oktatással, amely (1) ösztönzi a kreativitást, az önállóságot és a személyes kezdeményezőkézséget, és (2) megfelelő ismereteket nyújt a piacgazdaság alapelveiről. Az eredmények nem változnak a nemek szerinti elemzésekor sem, mivel mindkét évben szignifikáns összefüggés ($p < 0,05$) mutatkozik az általános- és középiskolai vállalkozásoktatás és a férfiak TEA-ja között, de nők esetében csak 2021-ben van hasonló összefüggés. Másrészt azonban ez a korreláció nem áll fenn a 2023-as évre, amikor nincs szignifikáns kapcsolat a vállalkozói aktivitás és a vállalkozásoktatás között egyik országcsoportban sem. Az eredmények részben ellentmondanak Martínez-Gregorio és munkatársai (2021) metaelemzésének, amely megerősíti a vállalkozásoktatás és a vállalkozói hajlandóság közötti pozitív összefüggést. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a vállalkozásoktatás és a vállalkozói hajlandóság közötti összefüggések vizsgálata jellemzően felsőoktatásban résztvevő hallgatói mintákon történik (Gubik & Farkas, 2019; Szerb & Lukovszki, 2013; Anwar et al., 2023; Lesinskis et al., 2022). Azonban az egyetemi évek alatt mért vállalkozói hajlandóság egyáltalán nem biztos, hogy későbbi valós vállalkozóvá válásban teljesedik ki. Ezért tekinthető hiánypótlónak a jelen kutatás, amely a 18-64 év közötti felnőtt lakosság tényleges vállalkozói aktivitása és a vállalkozói ökoszisztéma vállalkozásoktatási pillére közötti kapcsolatot tárja fel.

A GEM felmérésben résztvevő összes országot vizsgálva, nem mutatható ki kapcsolat a vállalkozásoktatás ökoszisztéma elem szakértői értékelése és a korai szakaszban lévő vállalkozási aktivitás között. Ugyanakkor, igaz nem konzisztens módon, de kapcsolat tárható fel, ha pusztán a KKE régió országai esetében vizsgáljuk ezt az összefüggést. A bevezetőben felvetett kutatási kérdés munkánk alapján nem válaszolható meg egyértelműen. A GEM-ben résztvevő nem KKE országok esetében nem mutatható ki összefüggés a korai szakaszban lévő vállalkozói aktivitás és a vállalkozásoktatás minőségének szakértői értékelése között. Ezzel szemben a KKE régióban kevésbé egyértelmű a kép, hiszen bizonyos években

pozitív irányú kapcsolat mutatkozik a vizsgált változók között. A vállalkozásoktatás színvonala és a vállalkozói aktivitás közötti kapcsolat vizsgálata számos nehézségbe ütközik, hiszen a két változó közötti összefüggés jellemzően hosszútávon jelentkezik, továbbá mindkét változó mért értékére számos egyéb tényező hat. Úgy véljük, hogy a régióban az eredmények ellentmondásossága a vizsgált időszakot jellemző többszörös gazdasági turbulenciával is magyarázható. Először is, az ukrajnai háború közvetlen következményekkel jár az országcsoportra nézve. Az EU keleti tagállamai például jobban támaszkodnak az orosz gázellátásra, így a 2021 közepe óta tapasztalt magas energiaáraknak súlyosabb gazdasági hatásai vannak (Kotek et al., 2023). Ennek következtében a régióban az infláció magasra szökött, ami a társadalmi jóllét jelentős visszaesését okozta. Másodsor, a fiskális ösztönzők ellenére sem heverte ki az EU gazdasága a COVID-19 válságot, mivel a GDP 2021-ben még mindig a 2019-es szint alatt volt (Eurostat, 2022). Harmadsor, a világjárvány és a háború egybeesett az EU ambiciózusabb terveivel a zöld átmenetre vonatkozóan (Mišík & Nosko, 2023), ami további kihívást jelent a KKE régió számára. Mivel a fent említett külső körülmények mérséklő hatásai nem differenciálhatóak, további elemzésekre van szükség. Véleményünk szerint kutatási eredményeink alátámasztják és erősítik a vállalkozásoktatás regionális vizsgálatának fontosságát hangsúlyozó kutatási irányok létjogosultságát (Gregorio et al., 2021; Lesinskis et al., 2022). Ezért a vállalkozói aktivitás és a vállalkozásoktatás közötti kapcsolat mélyebb megértése érdekében a KKE-régióban országos szintű vizsgálatok elvégzését javasoljuk.

Az eredmények gyakorlati jelentősége, hogy a vállalkozásoktatás mielőbbi beépítése a tantervbe ösztönzőleg hathat új vállalkozások alapítására. A tantervek kialakításakor a vállalkozásoktatással foglalkozó szakembereknek a fiataloknak a vállalkozásoktatásba való korai életszakaszban való bevonására kell törekedniük. A kelet-közép-európai országokban az oktatás készségfejlesztő részének a kreativitásra, önállóságra és kezdeményezőkézségre, míg az elméleti résznek a piaccgazdaság alapelveire kell koncentrálnia.

Fontos üzenet a döntéshozók számára, hogy a vállalkozásoktatás szerepe és hatása régióként eltérő. A posztkommunista kelet-közép-európai országokban a vállalkozásoktatás minősége korrelál az új vállalkozások számával. A vállalkozásoktatásnak valószínűleg jelentősebb és kimutathatóbb hatása van a vállalkozói hajlandóságra, mint a nyugati országokban azáltal, hogy átalakítja a szocialista múlt kulturális hagyatékát, amely negatívan hat a vállalkozói szándéokra. Ezért a vállalkozásoktatás erősebb megjelenítése a tantervben az általános- és középiskolai oktatástól kezdve, valamint a legjobb nemzetközi gyakorlatok alkalmazása kiemelt fontos-

ságú a vállalkozói ökoszisztéma fejlesztésében. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az ilyen intézkedések hatása csak hosszú távon értékelhető.

Eredményeink kapcsán három fő limitáció emelhető ki. Egyrészt a kelet-közép-európai országok mintája viszonylag kicsi (n=7 2021-ben, illetve n=9 2022-ben és 2023-ban). Ez a minta azonban elég nagynak tekinthető ahhoz, hogy reprezentálja a régiót, mivel minden régióból található benne ország (Baltikum, visegrádi országok, volt Jugoszlávia stb.). Másrészt az elemzés csak a 2021 és 2023 közötti három évre korlátozódik, harmadrészt a vizsgálat két kérdőíves felmérésből származó változók egymáshoz való viszonyát elemzi

Finanszírozás

A TKP2021-NKTA-44 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Tématerületi Kiválósági Program 2021 (TKP2021-NKTA) pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Hivatkozások

- Allan, I. S. (2020). Entrepreneurship Education and Creation of Postgraduate Entrepreneurs in a Post-Socialist Economy. *Papers in Education and Development*, 38(1).
- Anwar, I., Ahmad, A., Saleem, I., & Yasin, N. (2023). Role of entrepreneurship education, passion and motivation in augmenting Omani students' entrepreneurial intention: A stimulus-organism-response approach. *The International Journal of Management Education*, 21(3), 100842. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100842>
- Bauernschuster, S., Falck, O., Gold, R., & Heblich, S. (2012). The shadows of the socialist past: Lack of self-reliance hinders entrepreneurship. *European Journal of Political Economy*, 28(4), 485–497. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2012.05.008>
- Bohle, D., & Greskovits, B. (2012). *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Cornell University Press.
- Boyle, T. J. (2007). A New Model of Entrepreneurship Education: Implications for Central and Eastern European Universities. *Industry and Higher Education*, 21(1), 9–19. <https://doi.org/10.5367/000000007780222688>
- Cho, Y. H., & Lee, J.-H. (2018). Entrepreneurial orientation, entrepreneurial education and performance. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 12(2), 124–134. <https://doi.org/10.1108/APJIE-05-2018-0028>
- Chowdhury, F., & Audretsch, D. B. (2014). Institution as looting apparatus: Impact of gender equality and institutions on female entrepreneurship. *Eurasian Business Review*, 4(2), 207–225. <https://doi.org/10.1007/s40821-014-0008-7>
- Csákné Filep, J., Szennay, Á., & Radácsi, L. (2019). *A magyar startup vállalkozások nyomában* (2; BGE Budapest LAB – Working Paper Series). Budapesti Gazdasági Egyetem Budapest LAB. https://budapestlab.hu/wp-content/uploads/2019/03/WP_2_2019_zart.pdf
- Csizmadia, P., Makó, C., & Heidrich, B. (2016). Managing Succession and Knowledge Transfer in Family Businesses: Lessons from a Comparative Research. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 47(11), 59–69. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2016.11.07>
- Doan, K. H. (2022). The differences in the impact of entrepreneurship education on entrepreneurial knowledge: A cross-country analysis. *Management & Marketing*, 17(1), 73–97. <https://doi.org/10.2478/mmcks-2022-0005>
- Douglas, E. J., & Shepherd, D. A. (2002). Self-Employment as a Career

- Choice: Attitudes, Entrepreneurial Intentions, and Utility Maximization. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26(3), 81–90. <https://doi.org/10.1177/104225870202600305>
- Ediagbonya, K. (2013). The Roles of Entrepreneurship Education in Ensuring Economic. *Journal of Business Administration and Education*, 4(1), 35–46.
- European Commission. (2012). *Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes* (COM(2012) 669). https://www.cedefop.europa.eu/files/com669_en.pdf
- European Commission. (2013). *ENTREPRENEURSHIP 2020 ACTION PLAN Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe* (COM(2012) 795 final). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:en:PDF>
- Eurostat. (2022). *EU's GDP up by 5.4% in 2021 but still below 2019 level*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220629-2>
- Fellnhofer, K. (2019). Toward a taxonomy of entrepreneurship education research literature: A bibliometric mapping and visualization. *Educational Research Review*, 27, 28–55. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.10.002>
- Galvão, A., Ferreira, J. J., & Marques, C. (2017). Entrepreneurship education and training as facilitators of regional development: A systematic literature review. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 25(1), 17–40. <https://doi.org/10.1108/JSBED-05-2017-0178>
- GEM (Global Entrepreneurship Monitor). (2024). *Global Entrepreneurship Monitor 2023/2024 Global Report: 25 Years and Growing*. <https://www.gemconsortium.org/report/global-entrepreneurship-monitor-gem-20232024-global-report-25-years-and-growing>
- Gubik, A. S., & Farkas, S. (2019). Entrepreneurial Intention in the Visegrad Countries. *DANUBE*, 10(4), 347–368. <https://doi.org/10.2478/danb-2019-0018>
- Guerrero, M., & Marozau, R. (2023). Assessing the influence of institutions on students' entrepreneurial dynamics: Evidence from European post-socialist and market-oriented economies. *Small Business Economics*, 60(2), 503–519. <https://doi.org/10.1007/s11187-022-00600-1>
- Gittins, T., Freész, G., & Huszák, L. (2022). The response of Hungarian SMEs to the Covid-19 pandemic: a Resilience Adaption Model. *Journal of East European Management Studies*, 49–69. <https://doi.org/10.5771/9783957103987-49>

- Huszák, L., & Jáki, E. (2022). Perspectives of Entrepreneurship Education in the Danube Region. *Köz-Gazdaság - Review of Economic Theory and Policy*, 17(3), 3–11.
- Jena, R. K. (2020). Measuring the impact of business management Student's attitude towards entrepreneurship education on entrepreneurial intention: A case study. *Computers in Human Behavior*, 107, 106275. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106275>
- Kotek, P., Selei, A., Takácsné Tóth, B., & Felsmann, B. (2023). What can the EU do to address the high natural gas prices? *Energy Policy*, 173, 113312. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.113312>
- Lesinskis, K., Carvalho, L., Mavlutova, I., & Dias, R. (2022). Comparative analysis of students' entrepreneurial intentions in Latvia and other CEE countries. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 19, 1633-1642.
- Ligthelm, A. (2011). Survival Analysis of Small Informal Businesses in South Africa, 2007–2010. *Eurasian Business Review*, 1(2), 160–179. <https://doi.org/10.14208/BF03353804>
- Mack, A. J., White, D., & Senghor, O. (2021). The benefits of exposing post-secondary students to entrepreneurship training in Trinidad and Tobago. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), Article 1. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00905-8>
- Martínez-Gregorio, S., Badenes-Ribera, L., & Oliver, A. (2021). Effect of entrepreneurship education on entrepreneurship intention and related outcomes in educational contexts: A meta-analysis. *The International Journal of Management Education*, 19(3), 100545. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2021.100545>
- Mišík, M., & Nosko, A. (2023). Post-pandemic lessons for EU energy and climate policy after the Russian invasion of Ukraine: Introduction to a special issue on EU green recovery in the post-Covid-19 period. *Energy Policy*, 177, 113546. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113546>
- Mitra, J., & Matlay, H. (2004). Entrepreneurial and Vocational Education and Training: Lessons from Eastern and Central Europe. *Industry and Higher Education*, 18(1), 53–61. <https://doi.org/10.5367/000000004773040979>
- Mosolygó-Kiss, Á., Heidrich, B., & Chandler, N. (2019). *Ready or not here I come! A study of human capital in family business to gauge successors' readiness for intra-family takeover*. International University of Monaco. https://www.researchgate.net/publication/332556057_Ready_or_not_here_I_come_A_study_of_human_capital_in_family_business_to_gauge_successors%27_readiness_for_intra-family_takeover

- Nabi, G., Walmsley, A., Liñán, F., Akhtar, I., & Neame, C. (2018). Does entrepreneurship education in the first year of higher education develop entrepreneurial intentions? The role of learning and inspiration. *Studies in Higher Education*, 43(3), 452–467. <https://doi.org/10.1080/03075079.2016.1177716>
- Nguyen, L. T. (2020). *Socialism and Entrepreneurship* [PhD thesis]. Universität Trier.
- Nowiński, W., Haddoud, M. Y., Lančarič, D., Egerová, D., & Czeglédi, C. (2019). The impact of entrepreneurship education, entrepreneurial self-efficacy and gender on entrepreneurial intentions of university students in the Visegrad countries. *Studies in Higher Education*, 44(2), 361–379. <https://doi.org/10.1080/03075079.2017.1365359>
- Onjewu, A.-K. E., Haddoud, M. Y., & Nowiński, W. (2021). The effect of entrepreneurship education on nascent entrepreneurship. *Industry and Higher Education*, 35(4), 419–431. <https://doi.org/10.1177/09504222211014038>
- Petheő, A. (2022). Teaching Entrepreneurship with Different Methodologies. *Köz-Gazdaság - Review of Economic Theory and Policy*, 17(4), Article 4. <https://doi.org/10.14267/RETP2022.04.07>
- Ratten, V., & Usmanij, P. (2021). Entrepreneurship education: Time for a change in research direction? *The International Journal of Management Education*, 19(1), 100367. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2020.100367>
- Rodríguez-López, Á., & Souto, J. E. (2020). Empowering entrepreneurial capacity: Training, innovation and business ethics. *Eurasian Business Review*, 10(1), 23–43. <https://doi.org/10.1007/s40821-019-00133-w>
- S. Gubik A. (2013). A magyar hallgatók vállalkozásindító szándékát befolyásoló tényezők modellje—Ajzen tervezett magatartás elméletének kiterjesztése (Model of the Hungarian students' business start-up intention influencing factors – Extending of Ajzen's Theory of Planned Behavior). *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 44(7–8), Article 7–8. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2013.07.02>
- Sachs, J. (1990). What is to be done? *The Economist*. <https://www.economist.com/europe/1990/01/13/what-is-to-be-done>
- Sýkora, L. (2009). Post-Socialist Cities. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International Encyclopedia of Human Geography* (pp. 387–395). Elsevier. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780080449104010725>
- Szerb L., & Lukovszki L. (2013). Magyar egyetemi hallgatók vállalkozási attitűdjei és az attitűdöket befolyásoló tényezők elemzése a GUESSS-felmérés adatai alapján - Kik is akarnak ténylegesen vállalkozni? (En-

- entrepreneurial attitudes of the Hungarian students and the analysis of the factors influencing attitudes based on the datas of GUESSS survey – Who want to undertake really?). *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 44(7–8), Article 7–8. <https://doi.org/10.14267/VEZ-TUD.2013.07.03>
- Urbano, D., Aparicio, S., & Audretsch, D. (2019). Twenty-five years of research on institutions, entrepreneurship, and economic growth: What has been learned? *Small Business Economics*, 53(1), 21–49. <https://doi.org/10.1007/s11187-018-0038-0>
- Zhang, P., & Cain, K. W. (2017). Reassessing the link between risk aversion and entrepreneurial intention: The mediating role of the determinants of planned behavior. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 23(5), 793–811. <https://doi.org/10.1108/IJE-BR-08-2016-0248>